

Ս. ԿՈՂԱՐԱՐՈՍԻ ԳԻԾՆ ԵՒ ԴԻՒՆԵԼՆ

Անկարելի է արագ տեսութեամբ մը այս հոկայածն գործանկարագրել, գիտնալով որ իրականութեան բարձրութեան չի հասնիր մարդկային խօսքն:

Երևակայներ վայրկեան մը՝ որ այնչափ միմուրտին մէջ ելլենք մինչև կարող ըլլանք մէկ նայուածքով մը ամփոփել այն սքանչելի և ընդարձակ Աւանդանոց տեսարանը: Նախ և առաջ զիտենք չորս կէտեր. 1. իճն Չորից Գաւառաց, — Ս. Կողարատի լեռուն, — Միւլան, — Ճենովա: Չորից Գաւառաց լճին մտա վարի կողմն Յուկ անունով լճակ մը կը տեսնեն. անոր ավանդ վրայ դէպ ի լուչեռնա կէս ճամբան ընելով՝ կը գտնեն Դամիսնէ գիւղն. արդ ասկից կը սկսի Կողարատի ընկերութեան շինած գիծն: Հոն կը տեսնեն որ քիչ մը տեղ ճամբան Յուկ լճակին եղբբէն կ'անցնի, Ռիկի չորս կողմը կը պարտի և Շուրիցէ վերջը Լուչեռնայի լճին եզերքը կը շրջի և անցնելով ի Պուլաննէ, ի Սիլիգոնէ և ի Թելլեմվելթէ (Գուլիւմնա Թելլի մատուն), Յուլէլէն գիւղն կը հասնի, զոր իտալացիք Ֆիրա կը կոչեն: Ետայ Ռէօս հսկողատին ձորը կ'իջնէ և նոյն ուղղութեամբ կը հասնի ի կէօլընէն Ս. Կողարատ լեռան ստորոտը: Հոս տեղ Կողմէլին մէջ մտնելով Այիրլոյ գիւղն կ'ենլէ, ասկից Դիլինոյի ձորը իջնելու համար պէտք է պզտիկ պոյոյտ մ'ընել: Ետայ միշտ շարունակաբար կ'երթայ Լէվինդինա ձորէն (այսպէս կը կոչուի Դիլինոյ ձորն) ինչուան Մակատինոյ, անցնելով ընդ Ֆայլատոյ, Պիապա և Պելլիցոնա: Քիչ մը աւելի Պելլիցոնայէն վար հեւզ մը կը բաժանուի ճամբէն և դարնելով դէպ ի Մոնդէլեներէ, կը հասնի Լուկանոյի, Քիապոյի և Գումոյի ճամբով ինչուան Միլան: Գաւառացոյ գիւղէն քիչ վար կը բաժնուի ու

րիչ գիւծ մը, որ Լոբառնոյ կը լմնայ Մաճիուէ (Միծ) ըսուած լճին վրայ: Բայց զլսաւոր գիծն այն է որ Մակատինոյէն նորը Մաճիուէի ձախակողմնան ափանց վրայ ընթանալով Բինոյ կը հասնի, ուր է Խաւիոյ և Զուիցերիի սահմանադրութիւն. և ուր կը կապուի միւսին հետ՝ որ Խաւիոյ մասին մէջ շինուելու վրայ է, և որ անցնելով ընդ Լուինոյ, Լավինոյ, Նովարա և Ալեքսանդրիա՝ ի Ճենովա կը վերջանայ:

Կողարատի մեծաշէն դիւնէն, որ երկու ժողովուրդը իրարմէ գատող կրահնդեայ շղթայն ծակելով՝ կը միացընէ Խաւիոյ Այիրլոյ գիւղը գերմանական Կէօլընէն աւանին հետ, 14,920 մեղր երկայնութիւն ունի, (գրեթէ 15 քիլոմետր), Չենիդիոյէն 2687 մեղր տեղի: Նոր երկաթուղին 35 վայրկեանի մէջ գիւրաւ կ'ընթանայ այս անջրպետը, Չենիդիոյէն 5 վայրկեան աւելի: Ընդհակառակն Կողարատի հին ճամբան մէկ ծայրէն միւսը անցնելու համար՝ բանադատ հանգիստով 6 ժամ պէտք էր ձիւրով:

Այս Կողարատի աննման շղթան որ մը երևելի կեդրոն մը պիտի ըլլայ առասպելայ, գիւտից և սքանչելեաց: Հռովմայեցիք Կողարատի վրայ ամենէն ժամօթութիւն չունէին. ապա թէ ոչ անշուշտ կը հարթէին դայն մեծամեծ զինուորական ճամբաներով, որոնց նմանը կը տեսնենք գեա Մալցայի, Ուրլուկայի, Պերնարաինոյի, Սէմբինի և Չենիդիոյի վրայ: Առաջին անգամ Կողարատի վրայ ժգոգ դարուն մէջ խօսուեցաւ. բայց ինչպէս Կողարատ ըսուեցաւ. միթէ Գոթայիներէն, միթէ քրիստոնեայ միայնակեցէ մը, թէ Հիւտէլյամ Կողարատ անուամբ եպիսկոպոսէ մը, որ իր անունը տեղւոյն վրայ

դրաւ. կը թողում այս անօգուտ առ-
նշուած իմաստնոյ որոշման. այս ըս-
տոյդ է՝ որ անցեալ դարէն 'ի վեր այս
ճամբան կար, թէ որ ճամբայ կարենանք
կոչել օճապտոյտ և ընդմիջեալ անցը
մը, միայն երկոտանեայ քաղելուն յար-
մար: Անցեալ դարուն մէջ ճամբան
կառքով անցնելու չափ լայնցուցին, յո-
րում՝ ըստ սովորականի անդգիացի մը
նախապատուութիւնն ընդունեցաւ՝ վը-
տանդն արհամարհելով, բայց պէտք եկը
գլուխ ծռել այն անդգիացւոյն, վասն զի
ուսումնական մէք և ոչ թէ պարապորդ
մը, հրէջիլ երկրաբանը: Ճամբան մը-
րիկներէն, շարունակ ժայռերուն իյնա-
լէն, հիւսերէն և ձիւներուն դիզուելէն
փոստուելով, կրկին շինեցին այս դա-
րուս սկիզբը: Արդի ճանապարհորդներ
ամենաստոյգ կրնան առջիկ հաշուել
հազարու մէկ օճապտոյտները, զոս 'ի
վայրերը, կողմնակի ժայռերը, աղեղ-
նաձև երկրի վրայէն անցած հեղեղները
և գլխուգ վրայ առ 'ի կախ սառայցնե-
րը, իրենց այլանդակ ձևերով գահա-
վէժները. ասոնցմէ զոս՝ Ստամբուլին
կամուրջը, հիւրանոցը, բարերար շու-
ները, անդալար և անկենդան ստու-
ցեալ լիճերը, Ուրիի խոռոչը, կարկա-
չահոս ձորերը, թխադոյն պատերը,
շփով և ահաւոր առասպելները, 'ի յի-
շատակ անգուլթ մահերու առդին ան-
դին դրուած խաչերը, Ռուսոյ Գաղղիա
ցոյց հետ այս անապատ շլթայից մէջ
ըրած տիտանական պատերազմներուն
հետքը, հիւրանոցին սյրիլը, որ հին ու
միայնակ ապաստանարան էր խաղա-
ղութեան, մարդկային ցատումը իր կո-
տորածներուն թէնաւորսն ըրաւ զայն.
— վերջապէս բնութեան, արուեստին և
պատմութեան ահաւոր քերթուածն Ս.
Կոդարաս կը կոչուի:

* * *

Իսկ հիմա ոչ ևս առասպել, ոչ աւե-
րակ և ոչ աղողըրմութեան հիւրանոցներ
կան, այլ միայն չոգեկաօքին ձայնը կը
լսուի, բազմապատկեալ բարձրագա-
լաթ բլրոց արձագանգներէն, որոնք

փոխադարձ կը կրկնեն — հանդիսի և
աշխատութեան ձայներ: Շոգեկաօքը
անարգել ընրան մէկ կողմէն միւրը
կ'անցնի, որովհետեւ 29 փետրուարի
1880ին կրանիդի վերջին պատ մը, որ
զդինէլը երկու մասն կը բաժնէր, խոր
տակեցաւ ընրան մէջ դրած վերջին ա-
կանոթն. երկու կողմանց ականահատք
իրարու հանդիպեցան, և հեռագիրն
աւետիս տուաւ Էւրոպայի թէ այս պա-
տուարս ալ ջնջուեր էր:

«Ինչ ուրախութիւն, ինչ հանդէսնոյն
օրն, կ'ըսէ իտալացի ճանապարհորդ-
մը. այլ ուրախութիւնն կատարեալ
չէր, վասն զի կը պակասէր այն ֆաւ-
րըն՝ որ կազմեց յարգարեց աշխատու-
թիւնը և այնչափ ժամանակ գործոյն
գլուխ և ողին եղաւ, որ ընկճեալ 'ի
վաստակի և տկարացեալ յերկարատե-
հգրայի՝ մեռաւ գետնափոր Անցքին մէջ
յ19 յուլիս 1879:

«Մինչդեռ այս տխուր մտածութիւնն
մաքէս կ'անցնէր, կ'ըսէ նոյն ճանա-
պարհորդն, աղմբիկ մը ձայնէն կե-
ցանք. մեզմէ քիչ մը առաջ ական
պայթեցընելու ետէս էին: Պէտք էր
կանգ առնուլ. տինամիդին բոմբինն
կը լսուի, կ'անցնի քանի մը վայրկեան,
ապա յառաջ կ'երթանք: Կ'անցնինք
այն տեղէն ուսկից հարուածքն ելան և
ուր հիմա թանձր մթնոլորտ մը չուն-
չերնիս կը կարէ: Ճրագիկն հազիւ հազ
կը վառի, կ'երագներ քայլերնիս, վասն
զի հոս անշնչանայու վառնգի մէջ ենք:

Ուերի յառաջ երթալով, աշխատու-
թեան տեղոյ մ'առլե կը կենամ. չորս
դայիկոնք, իրենց սոյլաճկաց վրայ զե-
տեղած, կը ծեծեն ժայռը: Խլացուցիչ
շառաչ մ'է. այն հետզհետէ երագ բա-
խումը, այն նորօրինակ բոմբներ, ան-
նկարագրելի տպաւորութիւն մը կ'ընէ:

«Աւերի անդին կը տեսնեմ ուղլակ մը
և անգործ գայլիկոններ: Պատճառը կը
հարցընեմ, և կ'իմանամ որ ակունա-
հատք գնացեր են յուղարկելու 'ի յե-
տին բնակարան նախնիքից օրն հիւան-
դանոցի մէջ մեռած իրենց մէկ ընկերն:
Թշուառք. և ոչ գիտէ, իրենցմէ ուրիշ

քանիններ այն գերեզմանատեղւոյն մէջ թողուցին իրենց ոսկերքը :

«Վերջապէս ելալ արևը նորէն տեսնելու. գործաւորաց ընկերութեան մը հետ վտացի, որոնք լմացընելով աշխատութիւնը՝ հանդէսը կ'երթային : Ո՛հ, թէ որ զանոնք տեսնէիր : կը քալէին կորտաքամակ, մոմի պէս երեսնին ճերմակադոյն, նշան անբաւական չնշառութեան : Թափառական դիտիներ կ'երևէին : Այս միւր արուեստի յայլմանակներն ո՛րչափ ծանրագոյնի մեղի կ'ըլլան :

« Կանգ առի գննելու Ֆաֆէնարունկ անցքն, վասն զի գիտէի որ հօն ջրոյ ճնշմամբ գայլիկոններու նոր տեսակ գրուած ին մը կը գործածուէր, հնարիալ 'ի Պրանտ գերմանացոյ : Այս միւրեւանքին մէջ սուրը փոխանակ շիտակ ծեծելու զժայռն, պարտելով կը փորէ դայն. խողովակիկի մը ձև ունի, որու ծայրը սղոցի մ'ատամանց պէս կըտրուած է, և պարտելով կը կրծէ ժայռը և կտոր կտոր կը փրցընէ : Այսպիսի կարծր ժայռի (կրանիդ և քուարց) մը մէջ այս մեքենաները գործածելու համար, կարևոր եղաւ 80էն առ 100 մըթն ուրբաի ճնշում մը » :

Այս երևելի գործս 1872ին սկսեւ էին. 8 տարիէն աւելի տևեց : Միջին հաշուով օրը 900—1,200 գործաւոր աշխատեցան. ամենքն ալ իտալացի, մեծաւ մասամբ Բիէմնիցեցիք, որոնք միայն կըրնան այսպիսի դժուարին աշխատութեանց տակալ պահելով այն դառն կենաց մէջ գուարթութիւն, ժուժկալութիւն կերակրոց և ըմպիւնաց և կարիոր քաջառողջութիւնը, կտոր մը հացով դո՛հ կ'ըլլան. բայց խղճալի վերջ ունեցան. վասն զի գրեթէ անտեսանելի ճճի մը, (30 հատ կրնայ ամփոփուիլ աաղան մը ծակին մէջ), կայծակի պէս տարածուելով աղիքներնուն մէջ, զանոնք հիւանդացուց, մաշեց, սպաննեց . . . :

Բժիշկները այս ապականարար կենդանւոյն Անքիլոստոմա (Քերանամած) անունը տուին, խրատելով ականա գործները որ թարմ հաց, աղէկ միս ուտեն և մաքուր ջուր խմեն :

Ութ տարուան մէջ այլ և այլ դիպուածներով 150 գործաւոր մեռան, 400 հոգի ալ ումանք թեւերին, ումանք արունքնին, ումանք ալ աչքերին կորսնցուցին, իսկ հազարաւորներ ալ առողջութիւննին : Ահա այսպէս քաղաքականութիւնը կը յառաջադիմէ արեան ակօս մը ետեւէն թողլով :

Դիւնելին մէջ 33 աստիճան հեղձամշուկ ջերմութիւն մը կար, որ դեռ ևս կը տեսէ. չկարենալով ըստ բաւականի եղած օդոյ հոսանքը թթուածնոյ վերածելու և զովացընելու. դայն, տնոր համար աջքին երկու ծայրերը զովարար և օգարալիս գործիք ահագին ձևիչնէրով՝ Դրեմիւլ և Մէլէնրէտ հեղեղներէն շարժեալ բարեկարգեցին նաև այս անպատեհութիւնս : Հրաշալի մեքենաներ, որոնք միայն ճնշեալ օդոյ զօրութեւ բոլոր միւս գործիները կը շարժեն, Հսկայածէ շէնքեր են, երբ մտածենք որ իւրաքանչիւրն շարժմէ 4 խողովակաց, որոնց ամբողջին շոգոյ ուժն կը համապատասխանէ 800 ձիոց զօրութեան. 12 զլանք ջրհանաւորք (ճնշիչ գործիք Գոլլատոնի գրութեան), որ զօգը մինչև 7 միլնոլորտի ծանրութեամբ կը ճնշեն : Ջուրն Այիբոլոյի, Դրեմիւլ հեղեղատէն և Դիլինոյէն, և Ռէօսէն կէտընենի կողմէն կու գայ : Այս գործիներէս իւրաքանչիւրն կրնար շարժել մինչև 40 գայլիկան ստորերկրեայ ճամբուն մէջ, ամեն օր ինչուան 240,000 խորանարդ մեղր օդ իրկելով ներս, և 1500 գործաւորաց աշխատութիւն տալով իւրաքանչիւր կողմ :

Դիւնելին մէջ մանելով, կը տեսնենք պզտիկ վակուումներ՝ որոնց պաշտօնն է ժայռեր և աւերակներ դուրս փոխադրել. նայէ քիչ մը, տեղաշարժ գործի մը կը քայէ կառքերը առանց շոգի արծրկելու. վասն զի ինքն ալ ճնշուած օդով կը շարժի : Բայց այդ սրչափ ջուր է, ով զարմանք, որ հեղեղորէն կը թափի : Կըսեն թէ դիւնելին այս կողմէն երբեմն մինչև 230 լիտր չափ ջուր ելած է՝ մանրերկրորդի մը մէջ, որ է ըսել ժամուան մէջ՝ 828 խորանարդ մեղր :

չերքին կողմանէ ժայռը որ կաղմուած է խերթաքարէ, կնայսէ, որձաքարէ և օձաքարէ, յանդուգն ճարտարապետաց մեծ վնաս բերաւ։ Այլիորոյն կողմանէ սկղաքրի խաւ մը ստորերկրեայ գետեր բղխելով անցքը ուղղեց քանի մը անգամ։ ասկէց զատ փառագէշօռն հսկայաւ նման բարձր լեռը, որուն տակէն գիւնէլը կ'անցնէր, վախ կար որ մէջը եղած բոլոր անձինքը ճզմէ։ միայն Սելլա լըճէն, աւազանը գետին վրայ ունենալով, վախ չունէին։ Մասեր կան ներքն ուղւոյն մէջ որ 2 կամ 3 անգամ չի նուեցան, կրանիդէ արուեստական կաւ մարներն ապակւոյ նման կը կոտրէին այնչափ ծանրութեան տակ։ սակայն մարդս կրցաւ իբր նոր Ատլաս մը այն լեռանց անհամար ծանրութեան գէմ գնել։ 180,000,000 Ֆրանքի ծախքով լինցաւ գործը։ Գաղղիացւոց, 13 միլիարի եղաւ 1870ին պատերազմը, 72 անգամ աւելի։ ահա ասով կը տեսնենք թէ տէրութիւնը դրամը ինչպէս աղէկ կը գործածեն։

* *

Ալպեան սեպացեալ ժայռերուն մէջ կատարուած ամենադժուար աշխատութիւնը միայն այս մեծ ներքնուղին չեղաւ։ խալիոյ սահմանէն մինչև Յուկ լիճը Գիշինոյի և Ռէօս գետերուն անբեր ձորերուն մէջ, գեո. 200 քիլոմէր երկայնութեամբ շաւիղ մը կայ, որ ունի 50 գիւնէլ, նոյնչափ կամուրջ և կամարուղիներ։ ունի նաև յարկածածուկ ճամբաներ, պատիշափակ անցքեր և ամրութեան պատեր։ Ասոնք ամենքն ալ չնչին բաներ չեն մեծ ներքնուղւոյն բաղդատմամբ։ մանաւանդ թէ երկրորդականաց մէջ այնպիսի գիւղեկութիւն մը կայ, որ հօս արժանի կը համարինք մանրամասնաբար նկարագրել պարուրած և գիւնէլները։

Յայտնի է որ Ալպեան ձորերն, որոնց մէջէն ոչ գետ, այլ հեղեղք կ'անցնին, երբեմն զաւ 'ի վայր դաժալէժներ են։ Դիլինոյ և մասնաւորապէս Ռէօս իրենց

ոտփական գեղեցկութիւն մ'ունին դաժալիժաքար ընթացքներուն մէջ։ ուստի անկարելի է երևակայել երկաթուղւոյն տաղնապը՝ անցնելու համար անիւներով այն այլանդակ տեղերէն, դաժալէժներէն իլնելու և բարձր տեղերէն վեր ելելու 0°, 026 ամենամեծ կոյութեամբ։ Գանի որ վեհուով, Ռիկ և Գահլենպերկ լեռանց վրայ ելլալու համար է խնդիրն, բաւական է առկա խեղ երկաթուղին։ բայց ոչ և կողարտոսի համար։ կարևոր էր ուրեմն երկաթուղւոյն մակերեսովը բարձրացնել մինչև որ ուրիշ կէտ մը հասնի, ուսկից ըստ մեքենական օրինաց կրկին իր կորը կարենայ սկսիլ։ կը կարգաւք գիտնական հրատարակմանց մէջ, որ Ամբրիլ անվախ խոտոր անկունադժեր կ'ընեն, որոնք անոովոր են յեւրոպա, և անոր տեղ լեռան բոլորը պարուրած և շաւիղներ կը գործածուին, զոր օրինակ Պրեննէրի և Մոտանի վրայինները։ կողարտոսի մէջ այն բացօթեայ պարուրածները անկարելի են ձորերուն նեղութեանը պատճառաւ, որոնք շատ անգամ ահաւոր ժայռերու կը նմանին։ Անոր համար խխնշած և գիւնէլներ չի նուեցան երկու տարբեր բարձրութե ճամբաները միացնելու համար։ երևակայէ որ շոգեկառքն ետ ետ երթալով կրկին ոյժ առնու և ցատկէ 40-50 մեդր բարձրութեամբ երկրի մը վրայ։

Այս ուրտած և ներքնուղիները (տգիւտաց հետաքրքրութե առիթ և գիտնոց զարմանալիք), մասնաւորապէժ կողարտոսի հիւսիսային կողին վրայ կ'ինկնան Ալպեաններէն անդին։ Ասոնց յիշատարն Ռէօս գետին ձորն է, որ Գիշինոյէն աւելի նորօրինակ է թէ իր մանուածներովն, թէ ընթացքով և թէ ահաւորութեամբ։ ուստի հիւսիսէն սկսիք համառօտ ակնարկ մը ձգել։ յետոյ խալական զուտը հովիտներն ալ աչքէ կ'անցնենք, ուր արեգակն բարբար է և երկիրը բերրի։

Վախնալու չե նկարագրութեան մէջ թուոց շարքէն, վասն զի պէտք է գիտնալ որ ասոնք երբեմն զնմաթենեան

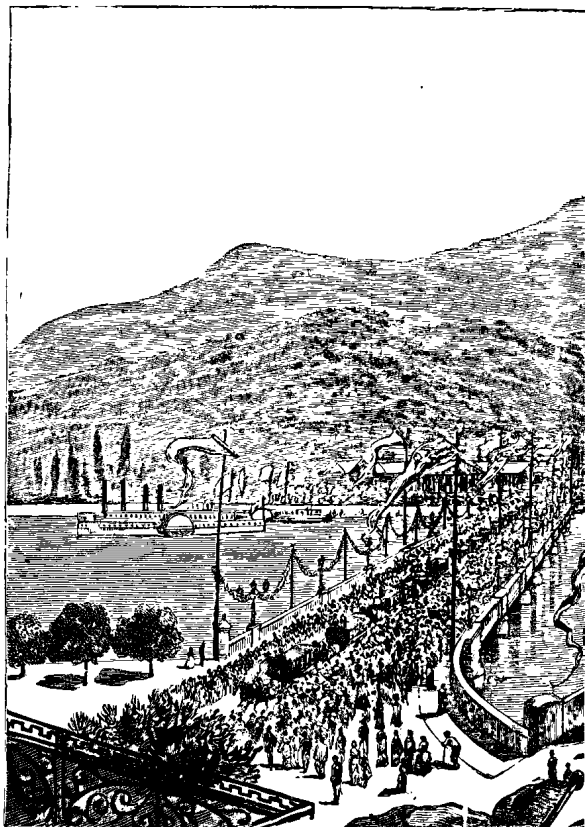
հռետորութեան զօրութիւն ունին՝ ճշմարտութիւնը ցուցնելու համար:

* *

Յուկ գեղեցիկ լճէն քիչ մը հեռա-
նալէն, վերջը կողարտօսի գիծը դէպ'ի
Շուից կ'ուղղուի, այս դարուս սկիզբը
ձեան հիւսէ մը՝ կործանած կօլտաւ գիւ-
ղին քովէն անցնելով. արդարեւ աղե-
տալի արկած մը, որուն զարհուրելի
նկարագրութիւնը կարդալէդ վերջը,

կարծես թէ անցեալ աշնան Յինկել-
պերկէն ժայռ մը փրկեցով էլ մ' գիւղին
կործանելը ոչինչ բան մը կ'երևի: Սա-
կայն այսու հանդերձ գիտենք թէ աշ-
խարհը որչափ ողբաց այդ անդարմա-
նելի արկածը:

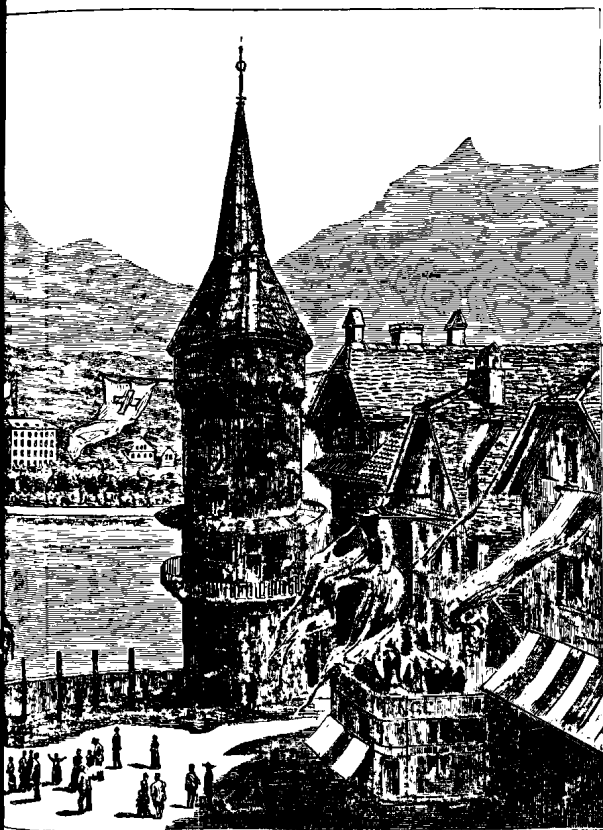
Ահա լուրերը լիճը, ահա Շուից քաղա-
քը, ուսկից երկիրը Զուիցերի կոչուե-
ցաւ, Զորս Գաւառաց լիճը, այդչափ ա-
նուանի թէ իր լեռնային տեսարաննե-
րով և թէ Գուլիէլմոս Թելի անմահ յի-
շատակովը, որով Շիլլէր և Ռոսսինի ո.

գետրուեցան: Պրիննսնէ մինչև ֆրիւէ-
լէն կամ Ֆիորա ուր Ռէօս գետը լճին մէջ
կը թափի, 12 քիլոմետր ճամբայ է միայն,
բայց երկաթուղին 5,256 մետր կ'ընէ 9
գիւնելի մէջ, որոնց երեք գլխաւորաց
անուններն են Օլպէրկ՝ գրեթէ մէկ քի-
լոմետր երկայնութեամբ, Սդիւցէկ և
Աքսենպէրկ:

Կը մասնէք Ռէօսի սեպացեալ լեռ-
նային ձորը. Էրշտֆէլտի մէջ իսկապէս
լեռան վրայ կը գտնուինք, որուն բոլորը
6 միլիոն բնական գիւղանկարով զարդա-

րուած է և ամեն գեղ դիւցազնակուն
զուիցերացի աղեղնաւորին մէկ քաջու-
թիւնը կը յիշեցընէ քեզի. հօն է լեռանց
չոգեկառաց կայարանը: Էրշտֆէլտէն 'ի
կէօյընէն՝ որ կողարտոսի մեծ գիւնելին
հիսիսային բերանն է՝ 16 գիւնելէն ա-
ւելի կան որ գետնին տակ 7 քիլոմե-
տրէն աւելի կ'ընեն, հազիւ 29 քիլոմետր
երկայնութեամբ երկրի մը վրայ, և ա-
նոնցմէ չորսը միայն քիլոմետրէ մը եր-
կայն են: Մէկն միայն, այսինքն Նիւքս-
պէրկ (1563 մետր երկայնութեամբ)

Բնական նուիրակութեանց ընդունելութիւնն 'ի Լուչեռնա:

ուղիղ գծով է. միւսերն ամենքն ալ կոր են վերոյիշեալ գիւնէններուն պէս: Վաստի շրջակայքը կողարտասի ճամբան 136 մետր կը բարձրանայ՝ նոյն 3 պարուրաձև գիւնէններու միջոցով. որոնք են Անցք միաւնիին (1460 մ.), Վարդինկէն (1090 մ.) և Լէկկիշտայն (1095 մ.) պարուրաձևին կողք 409 մետր երկայնութեամբ ճառագայթ ունի, և ստորերկրեայ յատակը 23 կամ 26 հազարորդամետր ծաւածիւն ունի առ մեզը:

Շողեկառքը լեռանց գագաթը բարձրանալէն վերջը, կողարտասի ուղիղ գծով երկայն գիւնէլը կը մտնէ և 35 վայրկեան վերջը Այրիւրայ դուռ կ'ելլէ, ինչպէս ըսինք. ասկէ վերջը զառ 'ի վեր չէ, այլ զառ 'ի վայր. Գիշինոյ գետը կը խոխոյայ լեռանցամիջի մը խորը. ուրուն զառ 'ի վայրն չողեկառքին գահա վէժ մ'է. ուստի պէտք եղաւ դարձեալ պարուրաձև ներքնուղիներ շինել, որոնց մէ երկու հատ կան Տաքիւրի և Ֆայիտոյի մէջ՝ Ֆրեճիոյ և Բրադոյ. յետոյ Լավորկոյի և Ճիորնիգոյի մէջ երկու ուրիշ ստորերկրեայ պարուրաձևեր՝ Բիա նոյ-Գոնտոյ և Գրավի:

Այս երկայն գիւնէններէն տմեն մէկը 1500 մետր է գրեթէ, որուն փոքրագոյն կորութիւնը 300 մետր ճառագայթ մը կը ձևացընէ: Ասոնցմէ զառ կան նաև ուրիշ ուղիղ գծով գիւնէններ, ընդ ամենը 26 հատ, 8 քիլոմետր ճամբայ գետնին տակէն ընելով. բոլոր երկայնութիւնը 48 քիլոմետր է: Այս ներքնուղիներէն ամենէն պիտաւորն է՝ Չնեքի լեռանը, Ճիուպիտաբոյ—Լուկանոյ երկաթուղւոյն վրայ 1675 մետր երկայն:

Բոլոր ըսած գիւնէններն հաշուելով, կողարտասի մեծ գծին վրայ գրեթէ 50 հատ կ'ելլեն: Մտածելու բան է՝ արդեօք ինչ աշխատութիւն պէտք եղեր է 50 անգամ կրանիդէ լեռը ծակելու համար և քիլոմետրներով երկայն ճամբաներ բանալ: Բայց այս հակայաձև դործոյն գեղեցկութիւնն միայն գիւնէնները չեն, կամուրջներն ալ իրենց հրաշալիք մեծ յարգ ունին. հօս ալ պէտք է թիւեր յի-

շինք որոնք ամեն հանճարեղ խօսքի տեղ կը բռնեն:

Խաւալական գծին վրայ, Ալպեան դրծին հարաւային կողմը, կը հանդիպին Ճիորնիգոյի երկու կամուրջներուն, Դիւ չինոյի վրայ ձգուած, մէկը 50 մետր երկայնութեամբ միով գերանակապով, միւսը երկուքով, սակայն երկուքն ալ նոյն բացուածքով: Յետոյ Բոլմենկոյի կամուրջը 65 մետր բացուածքով, և Տաքիոյնը 45, վերջապէս Գիշինոյի վրայ վերջին կամուրջը 50 մետր:

Կէօշընենի մօտից վրայ կը հանդիպին մէկէն ալպեան հեղեղատի մը, կէօշընէն-Ռէօս, 65 մետր բացուածքով կամուրջը, անկէց քիչ հեռու ուրիշ հեղեղ մը կ'անց, նիս Ռօհրպախ 55 մետր լայն կամարի մը վրայ, անկէց վերջն ալ 2 կամուրջ կան Մէյէրէօսի վրայ. մէկը 65, միւսը 55 մ. լայն գերանակապով. Ռէօսի վրայի կամուրջը, որ գէպ ինքի գիւղը կը տանի, 77 մետր: Քէրագեւենպախ հեղեղատին վրայի կամուրջը շգրանակապով 46,50 մետր. Շուրիցի և Պրիւնենի մէջ Մուօզոյի վրայի կամուրջը 55 մետր: Ամբողջ 45 կամուրջ աներկիւղութեամբ մէկ ժայռէն միւս ժայռը ձգուած ձուրերուն կամ մանաւանդ գահալվէժներուն վրայէն, ուր սառույցներէն լայնցած հեղեղները փրփրած պղտոր ջրով կը վազեն: Կամուրջներէն վերջը — ուրոնց զլխաւորներուն վրայ միայն խօսեցանք — կան 9 կամարուղիներ, ձիւներու հիւսէն և անոնց լուծմանէն ընդլայնած հեղեղներուն վտանգէն ապահոված, և 7 ներքնուղիներ: Ճարտարապետութեամբնէն մեծ և սքանչելի դործերէն մէկն կը գտնուի Սդալվէտրոյի գիւնէնէն և Սրտոյի կամուրջին մէջ սեղը, ուր 215,000 խորանարդ մետր հող քերեր են: Իրացընէ այս մեծագործութեանս զիմաց բուրգերն անգամ կը խոնարհին:

* *

Լեռան բարձրագոյն գագաթն ծովուն մակարդակէն վեր 3000 մետր բարձր է. կառնթեաց ճանապարհն կը հասնի 'ի հիւրանոցն 2114 մետր բար-

ձրութեան . յԱլիքորոյ անցքին բերանն
1145 մեզր է . իսկ 'ի կէօշընէն եղածը՝
վերոյիշեալ մակարդակին վրայ՝ 1109
մեզր է . Երկու բերանաց մէջ ելած Ունց-
քը 14,920 մեզր երկայնութիւն ունի .

Ունցքին ծակելուն այս հսկայական
աշխատութիւնն 1872ին սեպտեմբերի
մէջ սկսաւ . 1882ին 'ի յունուարի կատա-
րուեցաւ բողոման հանդիսական ընթաց-
քը : Ինն տարի տեւեց : Սակայն անկա-
բելի էր որ այս կարճ ժամանակին մէջ
'ի գլուխ ելնէր , եթէ Սոպրերոյ իտա-
լացին տինամիդը հնարած չլլար , որ 'ի
Չենիզիոյ գործածուեցաւ և վառօդէն
չառ աւելի զօրաւորագոյն ճայթող . մ'է :
Գործն դրելով 56 և կէս միլիոն արժեց ,
և եղաւ ժամանակ մը որ հօն օրն 3000
գործաւոր աշխատեցաւ : Ի կիր առին
1,200,000 քիլոյ տինամիդ , և անցքին
մէջ 1350 միլիոն խորանարդ մեզր օդ
ղղկեցին :

Հիմա իջնեք այս բարձրութիւննե-
րէն և ուրիշ գիտողութիւն մ'ընենք :
Բայց դեռ յառաջ չգնացած , տեսնենք
թէ ինչ է այս երկաթուղոյն նպատակն
որ այնչափ միլիոններ արժեց և հազա-
րաւոր մարդկանց մահ պատճառեց : Թէ
որ Եւրոպիոյ աշխարհացոյց մը ձեռքեր-
նիս առնենք՝ մէկէն կը տեսնենք որ այս
ճամբան սահմանուած է աւելի չիտակ
և կարճագոյն հաղորդութեամբ զՄի-
լան , գլճենովա , և զհամբոյն իտալիա ,
ու միայն Զուիցերիայ հետ միացընել . այլ
Գերմանիոյ , Պելճիոյ և նաև Բրիտանիոյ
հետ : Մոնիցենիզիոյ գծին հետ մեծ մըր-
ցանք մը պիտի ընէ սոսիկա , և անշուշտ
Գաղղիա պիտի փնտաւի . Իւ արդէն ա-
սոր վրայ կը մտածէ յիշած վերջին Տէ-
րութիւնս , և երկրորդ ճամբայ մը չի'իւ-
լու յանդուզն գաղափարը շատոնց . յղա-
ցած է , կամ Սեմիթիոնի և կամ Ալպեանց
հսկային՝ Սպիտակ լեռան կողմէն :

Ալպիկին հզոր միջոյններու գաղա-
փարն չի կրնար չզարթուցանել 'ի մեզ
մեծ զարմանք մը այն անձանց վրայ՝ որ
ստեղծեցին և ուղղեցին այնքան հաս-
տատամտութեամբ այսպիսի աշխատու-
թիւն մը : Բայց ազնուական հոգի մ'ու-

նեցողներուն կ'ուզէի որ զարմանաց հետ
ընկերէր տխուր մտածութիւն մը այն
խեղճ և անծանօթ աշխատութեան նա-
հատակաց , այն գործաւորաց համար ,
որ իրենց կեանքը հօն թողուցին : Ա-
ռանց այն երկաթէ կամբ և հրահանգ
ունեցող քաջաց գնդին , այն շքեղ գա-
ղափարքն տնքեղուն կը մնային , և այն
խիզախ խորհրդոց այսպիսի ապահով
և երազ կատարում մը դժուարին էր
որ յաջորդէր :

Հանդէսք բացման Ս . Կողարտուի
գհին և դիւնիլին :

Այս փառաւոր հանգէններուն վրայ
օրագիրք երկար հաառաժներով խօ-
սեցան , որոնք տեւցին զուիցերական
երկրին վրայ ամբողջ երեք օր : Միլանու
թիլթակից մը համառօտութիւն այսպէս կը
նկարագրէ զայնս :

« Կիրակի օրն , մայիսի 21ին , առաւօ-
տեան 8ին մեկնեցանք 'ի Միլանէ , երե-
կոյեան 8ին 'ի Լուչեռնա համեմու հա-
մար : Զանապարհորդութիւնն միանգա-
մայն զուարճալի և սիրալի եղաւ : Իտա-
լիոյ հողոյն վրայ , մինչև յԱլիքորոյ , տա-
կաւին իտալական զրոյշմն կը տեսնուէր՝
բարի Դիւիքեցւոց սիրագեղ և թատրու-
նական ընդունելութեան ջերմագին կեր-
պին մէջ : Ամեն կայարանին , բազմու-
թիւն , ճերմակ հագուած աղջկունք՝ որ
ծաղիկ կը սփռէին , հօժկու թոքեր՝ որ
կեցցէ իտալիա կը կանչէին . նախնա-
կան երաժշտութիւններ , արքայական
չուեր և զուիցերական երգն ՅԱլիքորոյէ
'ի կէօշընէն կ'ընթանայ անցքն , — 15
քիլոմեզր , որ 20 վայրկենի մէջ կ'ան-
ցուի : Կեօշընէն ետքը գերմանական
երկրն կը սկսի , — և գերմանական
զրոյշմն , — մտերիմ ընդունելութիւն ,
բայց չափաւոր : Դեռ աւելի նախնական
երաժշտութիւններ , և ոչ ինչ նուազ
նախնական թնդանօթի բոմբիւններ ,
այսինքն է հրալից փամփուշտներ
Սակայն պէտք է որ նախ շնորհակալ
ըլլանք Զուիցերացւոց մեծ և ընտանե-
կան ասպընջականութեանն՝ զոր մա-

տուցին հարկւրաւոր խաղաքոց, և ապա ուրեմն գերմանացոց. բացուեցան մեզի լուսնոնա շնորհաշուք քաղաքին լճին վրայի բոլոր գեղեցկագոյն պանդոկներն, և այն ուր մեզի միայն չմտղուցին որ բանանք՝ քսակն էր:

Մենք ալ մեր կողմանէ տարեր էինք Զուիցերալանդ՝ իտալիոյ չքնաղագեղ արեւն, որ երկուշաբաթի օրն զարգարեց Զուրից Գաւառաց լճին վրայ երկու շոգենաւով եղած շրջագայութիւնը, և այն զլիսւ պտոյտ բերող լեռան երկաթուղւոյն վրայ՝ Ռիկիի ելքը, որ հարկւրին 25 զառ 'ի վայր էլք մ'ունի: Ռիկիի ելքը ոչ երբեք պիտի մոռնանք. հօն Ռիկի-Քուսի գագաթան վրայ, 1800 մեզր ծովէն բարձր, այն պանդոկներէն մէկուն մէջ, որովք Զուիցերի յետ Ումբրիկոյ ճարտարարուեստ է, մեծախորտիկ նախաճաշ մը գտանք:

Կերանք, հիացանք, բացազանչեցինք. էտելուշայս վաճառող կանայք և փայտեղէն առարկաներ վաճառողք իրենց ունեցածը դատարկեցին: Իջանք լեռնէն, ընդմիջեցինք լիճը, հազիւ ժամանակ ունենալով fracs հագուելու: Դա սիտնալ չօղելին մէջ Պ. Պաւիէ, Հելուետեան Հասարակապետութեան տարեւոր նախագահն՝ կ'ընդունէր հանդիսապէս գհիւրերը: Եւ շուտ մ'ետքը 'ի Շուէյցերհոֆ հրաւիրուեցանք՝ մեծ հացկերութիւն. 700 անձանցմէ աւելի էինք, որ թէ առաջ, թէ նոյն միջոցին և թէ ետքը շատ մը շաղակաւութեանց նիւթ եղաւ: Ումն բանին մեծ պատճառն փոփոխակի իրարու լեզուն հասկընալու դժուարութիւնն եղաւ: Մեր պաշտօննայն Պագագարինի ըսաւ, — գերմաներէն չեմ գիտեր, գաղղիներէն չեմ

ուղեր, իտալներէն կը խօսիմ: Ընդհակառակն Զուիցերալանդ, — և մենք գերմաներէն կը խօսինք: Այսպիսի բազմութիւն ժողովոյ մը, այսպիսի տաք սրահի մը, հսկողութեան գինւովք լցեալ մթնոլորտի մը մէջ, առնթերակալից կէտը ճառախօսին ձայնը չէին լսեր. և այս դիրքնք աւելի աղմկայող և աւելի անհամբեր կ'ընէր քան զհասկացողները՝ որ սովորաբար կ'ըլլան այսպիսի սեղանոյ մը վրայ: Մենք որ լատիններէն համազգային լեզուն կ'որոնեցինք:

Բաւական է. ճառերն ալ անցան, — և ճառք ճառից վրայ, — և լճին վրայ լուսաւորութիւնն եղաւ:

Երեքշաբաթի երեք երկայն շոգեկուռաց դժերով մեկնեցանք: Մինչև 'ի Միլան ամեն կայարաններուն՝ առաջին ճանապարհորդութեան զանազան կերպով յատկանիշ ընդունելութիւնք կըրկնեցին: Երբ հասանք 'ի Կէօլնէն, մեզի նախաճաշիկ մը տրուեցաւ, որ ոտքի վրայ ըլլալով, շատ զուարթ եղաւ. և սեղան մը 'ի Լուկանոյ, լճին գիմաց, գեղանկար, ուրախ, մոերմական, վասն զի հասաւ վրանիս անձրեւոյ տեղատարափ մը: Գեղացի աղջկունք որ ուտելնուս կը նայէին, կերակրոյն տեղը լեցուեցան, — կարաւան մ'էր. — ապա եկան դպրոցի աղջկունք՝ իբրեւ ամենաջիւղ զմեզ ծաղկամբք պսակելու. — ապա ճարտասանք բարձրաւանդակին վրայ ելան իրենց կենդանութեան բաժակներով մաղթելու: Պաղայլնի և Գրիսի պրանչիկ կերպով խօսեցան:

Միլան իտալական հունդիսի և ծափաձայն աղաղակաւ լի կը սպասէր գրեթէ երկուհազար հիւրերու...: